

## ***Publish or Perish* – maar ook in het Nederlands!**

### **Reflecties bij Koen Raes als publiek intellectueel**

Patrick LOOBUYCK

Moeten we voor onze ethische problemen te rade gaan bij *Ethics of Philosophy and Public Affairs* en worden studies van de ontwikkelingen in ons politiek bestel nog slechts gepubliceerd in *Policy Review* en *Foreign Affairs*? [...] Wetenschappers hebben, vind ik, de plicht om te vulgariseren. [...] De 'dictatuur van de a-publicaties' zou derhalve moeten worden gemilderd.

Uit zijn column *Intellectuele vervreemding. Spreekt morgen onze intelligentsia terug Latijn?* in Koen RAES (2001), *Verschaalde waarden. De onmin in een cultuur*. Kapellen: Pelckmans, 157-161 (p. 160-1).

Toen ik in 1996 mijn laatste jaar godsdienstwetenschappen studeerde, ging er aan die Leuvense faculteit Godgeleerdheid een debat door over godsbeelden en atheïsme. Op uitnodiging van de studenten gingen twee sprekers in discussie: een theoloog uit eigen huis en Koen Raes van de Universiteit Gent. Ik had toen nog niet lang het atheïsme omarmd en vond zijn betoog inspirerend. Maar Raes maakte ook een charmante indruk op tal van mijn medestudenten. Allen waren aangenaam verrast over de genuanceerde en open manier waarmee hij zijn vrijzinnig humanisme verdedigde<sup>1</sup>. Raes was een bevlogen en begenadigd spreker – zoveel was duidelijk na die eerste ontmoeting.

In de jaren daarop, van 1996 tot 1999, studeerde ik moraalwetenschappen aan de Gentse universiteit en leerde ik Raes in twee vakken kennen als een gedreven lesgever. Hij leerde ons de post-'68 samenleving, die volgens velen ondertussen tot een postmoderne samenleving was geëvolueerd, beter begrijpen. Hij evalueerde onze manier van samenleven kritisch zonder in eenzijdig cultuurpessimisme te vervallen. De bevrijding sinds '68 ging volgens hem gepaard met een *ont*-moeten<sup>2</sup>, een deëthisering en een erosie van

---

<sup>1</sup> De ontzuilde manier waarop Koen Raes over levensbeschouwing en samenleving dacht, heeft me geprikkeld en aangezet om dit verder door te denken. Hij pleitte om het schoolpact ter discussie te stellen en kon niet begrijpen dat leerkrachten godsdienst en zedenleer die experimenteerden met gemeenschappelijke lessen door hun inspecties werden teruggefloten. Koen RAES e.a. (1990), *Zonder Zuilen. Stappen naar een open samenleving*. Leuven: Kritak: 9, 69. Zie ook Patrick LOOBUYCK en leni FRANKEN (2009), 'Het schoolpactcompromis in vraag gesteld. Pleidooi voor een nieuw vak over levensbeschouwingen en filosofie in het Vlaams onderwijs', in T.O.R.B. 44, 1-2: 44-65.

<sup>2</sup> Zijn, toen recent verschenen, boek *Het Moeilijke Ontmoeten. Verhalen van alledaagse zedelijkheid* (Brussel: VUBPress, 1997) diende als cursustekst.

sociale regels en praktijken. Dit proces duidde hij genuanceerd. Enerzijds had het een emancipatorisch potentieel, anderzijds had dit proces van ont-moeten de reële ontmoeting bemoeilijkt omdat met het failliet van de oude gezagsmoraal ook tal van sociale praktijken en omgangsvormen zijn verdwenen. En de nieuwe, postmoderne moraal, heeft nauwelijks geleid 'tot het scheppen van nieuwe vormelijkheden, een nieuwe taal van de ontmoeting'<sup>3</sup>. In een ander vak maakten we kennis met het rechtvaardigheidsdebat in de post-Rawlsiaanse Angelsaksische politieke filosofie. Raes was gedoctoreerd op *A Theory of Justice* (1971) van Rawls, maar op het menu stonden toen auteurs als Amartya Sen en Gerald Allan 'Jerry' Cohen. De inhoud van beide colleges hebben me een raamwerk aangeboden dat tot op vandaag richtinggevend is om ons samenleven te evalueren.

Toen ik een promotor zocht voor mijn licentiaatverhandeling, was snel duidelijk dat dit Koen Raes moest zijn. Ik had het plan opgevat om 100 jaar na *J'accuse* van Émile Zola, te werken over de vraag op welke manier het zogenaamde postmodernisme de rol van publieke intellectuelen uitdaagde en meebepaalde. Het onderwerp was op Raes zijn lijf geschreven omdat hijzelf maar wat graag de rol van publiek intellectueel op zich nam. Mijn eerste ontmoeting over de thesis herinner ik me nog goed. Tijdens ons overleg in de koffieruimte van de vakgroep wijsbegeerte op de Blandijn, geraakt hij verward in een discussie met Johan Braeckman over het al dan niet terugbetalen van alternatieve geneeswijzen – een discussie die toen op de opiniepagina's van de krant werd gevoerd. Hij ging er op zijn Raes stevig in op, besepte plots dat hij moest gaan lesgeven en liep de koffieruimte uit zonder nog te weten dat ik daar ook zat voor mijn thesis. In de periode van mijn verhandeling was Raes nog betrokken in verschillende andere publieke discussies. Zo pleitte hij voor rijkdombestrijding en nam het met enkele collega's op tegen Etienne Vermeersch die als commissievoorzitter een rapport had laten verschijnen over een menselijk uitwijzingsbeleid. Eerder had hij al de SP opgeroepen tot openheid na de Augusta-affaire en de rechtstaat verdedigd toen na het spaghetti-arrest van het Hof van Cassatie in oktober 1996 onderzoeksrechter Jean-Marc Connerotte van de zaak Dutroux werd gehaald.

Toen ik afstudeerde stimuleerde Raes me om mijn verhandeling over intellectuelen te publiceren, om te solliciteren bij de Stichting Gerrit Kreveld op een project over migratie en sociaal-democratie, en tenslotte ook om een FWO aanvraag in te dienen. Zo werd hij ook de promotor van mijn proefschrift. Het was boeiend om in zijn omgeving te werken, maar hij heeft me naar de huidige normen en maatstaven van het universitair bedrijf mismeesterd. Zijn eerste zorg was niet dat ik A1-publicaties produceerde, hij vroeg me om engagement op de nemen in zijn tijdschriften *Ethiek en Maatschappij* en *Samenleving en Politiek* en vond het geen tijdsverlies dat ik in het Nederlands schreef – ook over thema's die niet onmiddellijk aansloten bij mijn doctoraat.

### **Academicus oude stijl**

Raes was geliefd bij studenten en werd door allerlei middenveldorganisatie gevraagd om zijn licht te laten schijnen op maatschappelijke en morele problemen. Hij ging de boer op, Vlaanderen rond en was het tegendeel van een ivoren toren academicus. Ik hoor het hem nog zeggen: 'ik ben blij dat Leo Apostel, Jaap Kruithof en Etienne Vermeersch met de traditie hebben gebroken dat filosofen enkel met de

---

<sup>3</sup> *Het Moeilijke Ontmoeten*. p. 50.

existentialiën van het zijn van het zijnde moesten bezig zijn'. Geen wereldvreemde filosofie bij Raes, maar betrokkenheid en engagement voor een betere wereld. Raes scheef daarom niet alleen wetenschappelijke stukken maar ook veelgelezen essays. Hij is hoofdredacteur geweest van het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, *Samenleving en Politiek* en *Ethiek en Maatschappij*. De titels spreken voor zich: Raes was een progressief intellectueel die bekommerd was om de kwaliteit van het samenleven.

Raes was het soort academicus waar de huidige academische cultuur nauwelijks nog plaats voor maakt. De taak van de academicus was volgens Raes niet alleen specialistische highbrow publiceren in internationale tijdschriften, maar ook internationale literatuur toegankelijk maken voor het eigen taalgebied en inzichten uit de internationale literatuur vertalen en kritisch toepassen op de eigen samenleving. Wie de publicatielijst van Raes bekijkt ziet al snel wat ik bedoel: hij heeft erg veel geschreven, over bijzonder veel onderwerpen, maar zijn publicaties zouden nu nauwelijks 'meetellen'. Raes vond overigens dat er te weinig Nederlandstalige tijdschriften waren en te weinig tijdschriften die de kloof tussen "de 'top' – en dus Engelstalige – publicaties en de kranten en weekbladen" zouden moeten kunnen dichten.<sup>4</sup> Het klinkt als een uitspraak uit een ander tijdperk. Wie vandaag niet in het Engels schrijft, telt niet meer mee en geeft de indruk in minderwaardig onderzoek(soutput) te investeren; sterker, wie in het Nederlands schrijft, verdoet zijn/haar tijd.

### **Nieuwe publicatiecultuur<sup>5</sup>**

Het kan niet verwonderen dat Raes vragen had bij die nieuwe universitaire logica's. De huidige universiteit was de zijne niet meer. Onderwijs en dienstverlening naar de samenleving toe door middel van lezingen en andere engagementen worden academisch gezien steeds minder naar waarde geschat. Er wordt nu eenzijdig gefocust op onderzoeksoutput in termen van A1-publicaties. De 'waarde' van academici en de financiering van de universiteit, faculteit en vakgroep worden steeds meer van die output afhankelijk. Dit heeft geleid tot een nieuwe publicatiecultuur die resulteert in een oneigenlijke publicatiedruk die de vrijheid van onderzoek - nog een stokpaardje van Raes<sup>6</sup> - beknot. De bekommernis om in A1-tijdschriften gepubliceerd en geciteerd te worden, bepaalt waarover onderzoek wordt verricht. Geduldig onderzoek wordt zo onmogelijk gemaakt. Van jonge onderzoekers die eerst drie jaar bronnenonderzoek moeten doen in archieven, kan men toch moeilijk verwachten dat ze al in de eerste jaren internationaal publiceren? Er zijn steeds meer mensen die daarom hun onderzoek strategisch afstemmen op de publicatiemogelijkheden en de outputverwachtingen. Er zijn zelfs vacatures die

---

<sup>4</sup> Koen RAES (2001), *Verschaalde waarden. De onmin in een cultuur*. Kapellen: Pelckmans, p. 161.

<sup>5</sup> Onderstaande paragrafen zijn meer uitgewerkt in Patrick LOOBUYCK (2007), 'Welke academici willen we? Pleidooi voor meer maten en gewichten', in Patrick LOOBUYCK e.a. (eds.), *Welke universiteit willen wij (niet)?*. Gent: Academia Press: 11-25.

<sup>6</sup> Raes bekritiseerde met name het feit dat steeds meer universitaire centra alleen nog kunnen overleven door beleidsondersteunend onderzoek te doen. Sommige vakgroepen lijken wel 'op verlengstukken van politieke kabinetten'... (cf. Raes in *De rol van de intellectuelen in de samenleving. Botsende hersens en klinkende ego's*, in *De Morgen*, zaterdag 27 maart 1999, De Bijsluiter p. 28.)

expliciet als doelstelling hebben de A1-output van faculteiten te verhogen. Er wordt daarbij niet meer gekeken naar de inhoud van het onderzoek of naar de particuliere noden van departementen.

### **De intellectuele rol onder druk**

Deze publicatiedruk maakt van academici in toenemende mate niche- of trechterdenkers.<sup>7</sup> Het heeft geen zin om 'breed' over bepaalde onderwerpen, tijdvakken of probleemstellingen na te denken; dit krijg je toch niet gepubliceerd in internationale artikels. Anders dan wat Raes deed, kan men zich nu het best terugtrekken in een gespecialiseerde wetenschappelijke niche.

Hiermee komt ook de rol van de academicus als publiek intellectueel op de helling te staan. Breed-denken, in het Nederlands publiceren en lezingen geven voor breder publiek worden onvoldoende gestimuleerd. Er is niets tegen het internationaal publiceren, integendeel. Het behoort tot de taak van academici om goed onderzoek af te leveren en dat in vaktijdschriften met peer review te publiceren. De wetenschap is gebaat met verspreiding en het kritisch bevragen van kennis. Publiceren en deelnemen aan congressen is een must. Hier ligt het probleem niet, wel in het feit dat dit internationaal publiceren het enige is dat nog telt en er geen *incentives* meer zijn voor mensen die zich willen inspannen om het maatschappelijke debat te voeden en nationaal laagdrempelig te publiceren. Jonge academici weigeren dan ook steeds vaker om op de uitnodiging van Nederlandstalige tijdschriften in te gaan omdat dit tijdsverlies is. En vanuit de universitaire logica, waar ze zich uit zelfbehoud moeten aan onderwerpen, hebben ze nog gelijk ook. Vulgariserend of opiniërend schrijven brengt een *opportunity cost* met zich mee: het vraagt tijd en inzet die men gezien het huidige academische klimaat beter kan besteden. Wie zich inlaat met engagement of het schrijven voor een breder publiek, kan immers niet tegelijk aan een internationale publicatie werken. Het 'echte' internationale onderzoekswerk en het publiek-intellectueel werk sluiten elkaar niet uit, maar er zijn op dit moment maar weinig stimuli voor (jonge) academici om zowel internationaal, als nationaal laagdrempelig te publiceren. Dit laatste is niet alleen tijdrovend, het vereist ook bepaalde vaardigheden – vaardigheden die ik steeds in het werk van Raes heb bewonderd. Zeker wat betreft het filosoferen speelt overigens nog een andere overweging om ook in het Nederlands te blijven schrijven. Toen Cees Nooteboom in 2009 de Prijs voor de Nederlandse Letteren ontving zei hij: 'Als ik in een buitenlandse taal schrijf, speel ik misschien gitaar, maar in mijn eigen taal kan ik – als het goed is – op een orgel spelen met oneindig veel registers en nuances'.

### **Onderwijs in de verdrukking**

De huidige universitaire logica heeft ook invloed op de manier waarop academici naar onderwijs kijken. Steeds meer academici beschouwen onderwijs als een bijzaak waarin men liefst zo weinig mogelijk tijd en energie steekt. Waarom je best doet om een goede cursustekst te schrijven als je dat half jaar ook kunt gebruiken om wetenschappelijke artikels te schrijven. Het eerste brengt niets op, het tweede dikt het academische dossier aan. Jonge post-docs die een aanbieding krijgen om als gastdocent een vak te

---

<sup>7</sup> Rik TORFS (2006), 'Het raster- en trechterdenken', in Bart PATTYN & Geertrui VAN OVERWALLE (red.), *Tussen Markt en Agora. Over het statuut van universitaire kennis*. Leuven: Peeters: 105-114.

geven op een andere universiteit, weigeren dat omdat dit nadelig zou zijn voor hun publicatiedossier en dus ook voor hun academische toekomst.

De eigenheid van de universiteit bestaat in de combinatie van onderwijs en onderzoek. Een universiteit zonder onderzoek is een school, en onderzoek zonder onderwijs kan ook aan privé-instellingen, studiebureaus en bedrijven worden verricht. Onderwijs dreigt het stiefzusje te worden van de factor onderzoek(soutput). Wil men de kwaliteit van het onderwijs garanderen in universiteiten die steeds meer studenten hebben, dan zal moeten nagedacht worden hoe dat onderwijs geherwaardeerd kan worden zodat er voldoende *incentives* blijven om die taak terug ernstiger te nemen.

### **Meer maten en gewichten**

Het is treffend dat heel wat proffen die voor Vlaanderen iets betekend hebben als denker, als lesgever, als auteur, als spreker, als ethicus of als politiek commentator nu niet eens met hun dossier door de postdoc FWO-ronde zouden geraken, laat staan dat ze nog professor zouden kunnen worden. Misschien zouden heel wat onder hen, mochten ze in de huidige academische cultuur werkzaam zijn, een goed dossier met A1-publicaties hebben, maar anderen misschien ook niet. Ze zouden er alvast een heel andere publicatiestrategie moeten op nahouden en dit gaat toch ten koste van de inspanningen voor onderwijs, publiek debat en het schrijven van Nederlandstalige bijdragen en boeken. En juist omdat ze die dingen zo belangrijk vonden, zou het kunnen dat ze voor de huidige publicatiedruk zouden passen. Nogal wat figuren die Vlaanderen in het verleden als intellectuele autoriteiten heeft gepercipieerd, zouden in de huidige academische context diezelfde rol niet meer kunnen spelen.

Het is verdedigbaar dat bepaalde academici kiezen om zich in een wetenschappelijke ivoren toren terug te trekken. Wat niet verdedigbaar is, is het feit dat onze universiteiten enkel door zo'n ivoren-toren-wetenschappers zouden worden bevolkt. Dit zou een verschraling van onze democratie, onze cultuur, onze samenleving en onze universiteiten betekenen. Het is nefast voor de kwaliteit van de publieke discussie als academici zich daar beroepshalve aan onttrekken. Raes betreurde terecht dat het Nederlandstalige tijdschriftenlandschap de laatste decennia verschrompeld is en academici geen Nederlandstalige boeken meer mogen schrijven. Nationaal laagdrempelige publicaties dragen bij aan een bredere lokale verspreiding van academische inzichten en kunnen een maatschappelijke return realiseren voor de gemeenschap die de academici en hun onderzoek financieren.

Tijdens de academische loopbaan van Raes is de universiteit drastisch veranderd. Internationalisering en meer nadruk op onderzoeksoutput, het zijn op zich geen slechte evoluties. Alleen zetten ze een bepaalde, eenzijdige logica in werking die ook negatieve gevolgen kent. Een daarvan, die ik hierboven nog niet heb genoemd, is wat Raes de 'doorgedreven instrumentalisering van tussenmenselijke verhoudingen' heeft genoemd. Academici zijn steeds minder collega's, en steeds meer concurrenten van elkaar. Het uitgangspunt is niet langer het vertrouwen, het startpunt is het wantrouwen waardoor academici aanhoudend de druk voelen zich te bewijzen en het beter te doen dan anderen. Er is steeds het gevoel toch nog onvoldoende te presteren. Academici worden door hun universiteit steeds minder als mens gewaardeerd en steeds meer als instrument om geld binnen te brengen. Wie op dat punt niet voldoet vliegt eruit of wordt op de vingers getikt – wat ook diens andere verdiensten zijn. We zijn op de universiteit quasi op het punt gekomen 'waarbij ieder de ander nog slechts als middel tegemoet treedt

en finaal ook zichzelf als een middel gaat bejegenen in naam van een rationaliteit waaraan hij zich ondergeschikt moet maken'.<sup>8</sup>

De universiteit is echter mensenwerk, het is een gemeenschap van mensen en kan door mensen (bij)gestuurd worden. Dikwijls lijkt het alsof bepaalde logica's een eigen leven leiden waar niemand vat op heeft. De universiteit die bij uitstek een kritische ruimte is, moet deze logica's durven bevragen. De vraag 'welk soort mensen willen we aan onze universiteiten?' zou hierbij richtinggevend kunnen zijn. Hebben we enkel internationale onderzoekers nodig, of ook mensen die onderwijzen, nationaal publiceren en/of een maatschappelijke rol op zich nemen? Een goed personeelsbeleid zorgt dat de verschillende taken waarvoor universiteiten moeten instaan goed en evenwaardig kunnen worden uitgevoerd, hetzij door veelzijdige mensen die deze taken kunnen combineren, hetzij door oog te hebben voor een gezonde taakverdeling onder mensen met een verschillend academisch profiel.

Dit is geen verhaal tegen internationalisering, kwaliteitscontrole en objectivering van onderzoek, maar een pleidooi voor het verfijnen van de meetinstrumenten, rekening houdend met de verschillende disciplines en de verschillende taken van de universiteit. Dit is een pleidooi voor het gebruik van meer maten en gewichten, wat zou moeten leiden tot universiteiten, faculteiten en vakgroepen waarin plaats is voor meerdere academische identiteiten.

Laat mensen zich volledig concentreren op internationalisering van onderzoek, maar laat anderen daarnaast essays schrijven of hun onderzoek vertalen naar de eigen samenleving. En moedig diegenen aan die dit kunnen combineren. Laat mensen de mogelijkheid voornamelijk onderzoek als tijdsinvestering te kiezen, maar probeer ook goed onderwijs en goede begeleiding van studenten en onderzoekers te honoreren. Er zijn mensen die gemakkelijk schrijven, mensen die moeilijk schrijven; er zijn mensen die graag en goed lesgeven, anderen die dat niet goed kunnen; er is onderzoek dat snel resultaten genereert, er is 'geduldig onderzoek'; er zijn mensen die graag artikels schrijven, er zijn mensen die graag boeken schrijven; er zijn mensen die het graag bij de feiten houden, er zijn mensen die ook een mening over die feiten hebben; er zijn mensen die zich graag in hun vakgroep en universiteit integreren en engageren, er zijn er die liever als onthechte kosmopolieten de wereld rondvliegen.

De diversiteit van academici en hun onderzoek staat op het spel. Het verlies van een intellectueel als Koen Raes zou een moment moeten zijn om even bij dit probleem stil te staan.

## **Auteur**

Patrick Loobuyck (Brugge 1974) studeerde godsdienstwetenschappen aan de KULeuven en moraalwetenschappen aan de Universiteit Gent. Hij maakte bij Koen Raes zijn proefschrift over *Moraal zonder God?* (Damon, 2005) en is redactielid van twee tijdschriften waar Raes hoofdredacteur van was: *Ethiek en Maatschappij* en *Samenleving en Politiek*. Momenteel is hij docent aan het Centrum Pieter

---

<sup>8</sup> *Het Moeilijke Ontmoeten*, p. 44.

Gillis van de Universiteit Antwerpen en gastdocent aan de vakgroep wijsbegeerte en moraalwetenschappen van de Universiteit Gent.